

Η ανάπτυξη στα Τζουμέρκα: Όνειρα και προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής

Βάιος Κώτσιος, Περιβαλλοντολόγος
MSc Ε.Μ.Π., MSc Πανεπιστημίου Αιγαίου

Περίληψη

Τα Τζουμέρκα είναι μία δυσπρόσιτη οροσειρά με πλούσια φυσικά και πολιτιστικά διαθέσιμα. Οι κύριες οικονομικές δραστηριότητες στην περιοχή είναι η κτηνοτροφία και ο τουρισμός. Είναι κοινά παραδεκτό ότι οι αναπτυξιακές δράσεις και τα κίνητρα που εφαρμόστηκαν τα τελευταία χρόνια δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα. Η αναζήτηση, επομένως, των βέλτιστων αναπτυξιακών επιλογών παραμένει ένα ζητούμενο. Η άσκηση, όμως, της φαντασίας για ένα καλύτερο μέλλον, που μερικές φορές αναφέρεται και ως «οραματισμός», είναι δομικό στοιχείο στην αναζήτηση της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Στην κατεύθυνση αυτή, στην παρούσα εργασία, διερευνώνται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των κατοίκων της περιοχής των Τζουμέρκων για την ανάπτυξη της περιοχής στο μέλλον, με στόχο να τις αναγνωρίσουμε ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές, τις οποίες οφείλουμε να αναδείξουμε όσο γίνεται πιο αντικειμενικά. Η έρευνα βασίστηκε σε μια ποιοτική ερμηνευτική προσέγγιση. Χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της συνέντευξης, των Focus Groups (Ομάδων Εστίασης) και της μεθόδου των ελεύθερων συνειρμών. Η ερευνητική προσπάθεια εστίασε σε επαγγελματίες κατοίκους της περιοχής. Οι ερωτήσεις διακρίθηκαν σε δύο κεντρικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας περιλάμβανε ερωτήσεις προσδιορισμού του αναμενόμενου μέλλοντος και ο δεύτερος ερωτήσεις προσδιορισμού του προσδοκώμενου μέλλοντος. Για τον εντοπισμό των αναπαραστασιακών στοιχείων χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο της έντονης παρουσίας αναλύοντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα μας και αντλώντας δεδομένα και από άλλη ποσοτική έρευνα (Ρόκος, 2004).

Η αντιπαράβολή των στοιχείων που προέκυψαν από τον οραματισμό του προσδοκώμενου και του αναμενόμενου μέλλοντος, προσδιόρισε τα όνειρα, τις προσδοκίες, αλλά και τους φόβους των κατοίκων της περιοχής. Η βελτίωση της προσβασιμότητας, οι θέσεις εργασίας και τα έργα υποδομής που αποτέλεσαν τα αναπαραστασιακά στοιχεία με τη μεγαλύτερη συχνότητα, τέθηκαν σε αμφισβήτηση από την πεποίθηση ότι «λίγα πράγματα μπορούν να αλλάξουν». Η επιθυμία για ποιοτική ενίσχυση του τουρισμού υποχώρησε μπροστά στο φόβο της δημιουργίας ανταγωνιστικών τουριστικών εκμεταλλεύσεων. Η επιθυμία για ουσιαστική υποστήριξη και ενημέρωση των αγροτών συσκοτίστηκε από τον φόβο της επανάληψης της ανούσιας πολιτικής επιδοτήσεων των τελευταίων χρόνων. Η προσδοκία για την ανάδειξη του πολιτισμού της πραγματικής ζωής υποχώρησε μπροστά στους φόβους από τη συνεχιζόμενη εγκατάλειψη και τους ασθενέστερους δεσμούς των νέων με την περιοχή. Η επιθυμία για την προστασία και τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής επισκιάστηκε από τους φόβους που προκάλεσαν οι μεγάλες πράσινες επενδύσεις.

Development in Tzoumerka range: Dreams and expectations of the local population

Vaios Kotsios Environmentalist,
MSc N.T.U.A., MSc Aegean University

Abstract

Tzoumerka is a hard to reach extended mountain range with rich natural and cultural resources. The region's main economic activities are stock farming and tourism. It is widely acceptable that development actions and motives applied in past years have not attributed the expected outcomes. Consequently, the search for optimal development choices remains a question. However, the exercise of imagination for a better future that is sometimes reported also as "visioning" is structural element in the search of worth-living integrated development.

According to this direction, in this paper, the social representations of the residents of the Tzoumerka region for the future region development are investigated, in order to recognize them as a phenomenon that testify social dynamics, which we should point out as objectively as possible. The research was based on a qualitative interpretive approach. The techniques used were those of interview, Focus Groups and the method of free associations. The inquiring effort was focused in professionals, residents of region. The questions were distinguished in two central axes. The first axis included questions that aimed to determine the expected future and the second questions that aimed to determine the preferred future. For tracking of representative elements, the criterion of intense presence was used, by analyzing the data that resulted from our research and drawing data from other quantitative research (Rokos, 2004).

The comparison of elements that resulted from the vision of the expected and preferred future, determined the dreams, the expectations but also the fears of the region's residents. The improvement of accessibility, employment and the building of infrastructure constituted the representative elements with the largest frequency, but they were set in contestation by the belief that "few things can change". The wish for qualitative support of tourism receded by the fear of the creation of competitive tourism exploitations. The wish for essential support and briefing of farmers was obscured by the fear of repetition of the last years' insipid subsidy policy. The expectation for the rendering of the real life's culture receded by the fears of the continuing abandonment and the weak bonds of the youngsters with the region. The wish for the protection and the maintenance of the natural environment in region was overshadowed from the fears caused by the big green investments.

1. Εισαγωγή

Οι ορεινές περιοχές είναι μειονεκτικές περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται αφενός από το σημαντικό περιορισμό των δυνατοτήτων χρησιμοποίησης της γης και αφετέρου από τη σημαντική αύξηση του κόστους λόγω του υψομέτρου ή του ανάγλυφου ή του συνδυασμού των δύο αυτών παραγόντων¹. Στη χώρα μας ο ορεινός χώρος, ο οποίος καλύπτει το 70% της ηπειρωτικής επιφάνειας της χώρας έχει διαδραματίσει εξέχοντα ρόλο στις διάφορες φάσεις ιστορικής και οικονομικής εξέλιξης. Ιστορικά αποτέλεσε (και λόγω των δυσκολιών προσπέλασής του από κάθε φύσης κατακτητές), κιβωτούς, φυτώρια και εστίες ελευθερίας, αυτονομίας, αντίστασης, διαφύλαξης της συνείδησης, διατήρησης και ανάπτυξης των τοπικών πολιτισμών αλλά και της ζωής γενικότερα και βαθύτατου σεβασμού στο φυσικό περιβάλλον, με φιλικές προς αυτό μεθόδους και τεχνικές γεωργίας, χρήσης και διαχείρισης των εδαφών (Ρόκος, 2001). Σε οικονομικό επίπεδο αποτέλεσε ζωτικό συστατικό στην αναπτυξιακή εξέλιξη της Ελλάδας, αφού καταλαμβάνει σημαντικό ποσοστό της έκτασης και του πληθυσμού της χώρας, καθώς και της δραστηριότητας βασικών κλάδων της οικονομίας (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοκομία).

Παρά, όμως, τις ισχυρές ιστορικές καταβολές και την οικονομική αυτοδυναμία που χαρακτήριζε τον ορεινό χώρο επί πολλά έτη, ο ελληνικός πληθυσμός κατά τον εικοστό αιώνα τον εγκατέλειψε μαζικά και μετακινήθηκε προς τα πεδινά, ιδιαίτερα προς τα αστικά κέντρα, κυρίως κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Οι επιρροές από τους πληθυσμούς, τις ανάγκες, τις δραστηριότητες αλλά και τα καταναλωτικά και αναπτυξιακά πρότυπα των αστικών συγκεντρώσεων (Ρόκος, 2001), οδήγησαν τις ορεινές περιοχές στη συνεχιζόμενη εγκατάλειψή τους, ιδιαίτερα από τους νέους που αναζήτησαν ευκαιρίες για μία «καλύτερη» ζωή, στην αστυφιλία και τη μετανάστευση, με αποτέλεσμα οι χωρίς στοιχειώδεις υποδομές και δυναμικούς τομείς παραγωγικής απασχόλησης ορεινές περιοχές, να βιώσουν τον οικονομικό μαρασμό και την πληθυσμιακή ερήμωση.

Ωστόσο, ο ορεινός χώρος παρουσιάζει, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, σημαντικές εξελίξεις, όχι ομοιόμορφες, ως αποτέλεσμα των γενικότερων αναπτυξιακών αλλαγών που έχουν σημειωθεί στους τομείς της οικονομίας και ιδιαίτερα των σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών που έχουν σημειωθεί στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, του τουρισμού, της εξέλιξης των αστικών κέντρων, προς τα οποία συναρτάται άμεσα ή έμμεσα, της ανάπτυξης των δικτύων μεταφορών και των υποδομών γενικότερα (Γιαννόπουλος, 2001).

Έτσι, είναι δυνατό να διακρίνουμε ορεινές περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται είτε από στοιχεία αναπτυξιακού δυναμισμού είτε από στοιχεία σημαντικής υστέρησης. Στη δεύτερη περίπτωση, οι περιοχές αυτές παρουσιάζουν το φαινόμενο της εγκατάλειψης και της δημογραφικής συρρίκνωσης, αλλά διαθέτουν ένα πλούσιο παραγωγικό δυναμικό με ποσοτικά αλλά κυρίως ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Ο Γιαννόπουλος σταχολογώντας τα κύρια χαρακτηριστικά της μεγαλύτερης πλειοψηφίας των ορεινών περιοχών της Ελλάδας αναφέρει:

- Συνεχής πληθυσμιακή συρρίκνωση.
- Γήρανση του πληθυσμού.
- Κυριαρχία δραστηριοτήτων, κυρίως του πρωτογενή τομέα της οικονομίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από παραδοσιακές δομές, έλλειψη ανταγωνιστικότητας και αδυναμία εκσυγχρονισμού και διαφοροποίησης.
- Απομόνωση.
- Χαμηλό επίπεδο υποδομών.
- Ανεπάρκεια των κοινωνικών υπηρεσιών.
- Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης του ορεινού πληθυσμού.

¹ Πηγή: Κανονισμός (ΕΚ) 1257/1999 του Συμβουλίου της 17.5.1999 (άρθρο 18).

Παρά ταύτα, ο ορεινός χώρος παρουσιάζει σημαντικά αναξιοποίητα φυσικά διαθέσιμα, τα οποία σε συνδυασμό με τις πολλαπλές δραστηριότητες που παρατηρούνται στις ορεινές περιοχές, δίνουν σημαντικές δυνατότητες για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη, την παραγωγική αναδιάρθρωση και τη διαφοροποίηση των περιοχών αυτών. Μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη, όπως τονίζει ο Ρόκος (2004), θα πρέπει να βασίζεται σε ειδική έρευνα και προσαρμογή στα τοπικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελεί «ισοπεδωτικά αντίγραφα η απομιμήσεις σχετικών υπερεθνικών και εθνικών αντιλήψεων και επιλογών γενικής εφαρμογής».

2. Περιοχή μελέτης

Τα Τζουμέρκα είναι μία εκτεταμένη οροσειρά με άγριο ανάγλυφο και αρκετές κορυφές πάνω από τα 2.000 μ. Η περιοχή των Τζουμέρκων εκτείνεται στους δύο Νομούς, Ιωαννίνων και Άρτας. Αποτελείται από 4 δήμους και 6 κοινότητες: Δ. Αθαμανίας, Δ. Αγνάντων, Κ. Θεοδοριάνων και Κ. Μελισσουργών του Ν. Άρτας και τους Δ. Πραμάντων, Δ. Τζουμέρκων, Κ. Συρράκου, Κ. Καλαρρύτων, Κ. Ματσουκίου και Κ. Βαθυπέδου του Ν. Ιωαννίνων. Μαζί με τα Κατσανοχώρια στα δυτικά του Αράχθου, συνολικά 23 χωριά, καταλαμβάνουν έκταση 362 τετραγωνικών χιλιομέτρων και έχουν πληθυσμό 16.630 κατοίκους (ΕΣΥΕ, 2001).

Τους καλοκαιρινούς μήνες πραγματοποιείται μεγάλη εισροή πληθυσμού, που κατάγεται από τα Τζουμέρκα, στην περιοχή για διακοπές. Η εποχιακή αυτή επιστροφή εκτιμάται ότι είναι τετραπλάσια του πληθυσμού και αποτελεί σημαντική δυνατότητα ανάπτυξης της περιοχής. Στην έκθεση του OECD (2002) για την περιοχή των Τζουμέρκων, αναφέρεται ότι η πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής χαρακτηρίζεται αφενός από ισχυρές παραδόσεις και έντονη γεωγραφική ταυτότητα και αφετέρου από περιορισμένη αναγνωρισιμότητα και καινοτομία. Η έκθεση αναγνωρίζει την ανάγκη για την αξιοποίηση της αυτόχθονης γνώσης, παρόλο που η γνώση αυτή έχει χαθεί σε σημαντικό βαθμό στη διάρκεια των χρόνων.

Η ποικιλομορφία του κλίματος της περιοχής, σε συνδυασμό με τις μεγάλες υψομετρικές διαφορές και την έντονη εναλλαγή της γεωμορφολογίας και του ανάγλυφου ευνοούν την ανάπτυξη αξιόλογης και πλούσιας βιοποικιλότητας. Τελευταία συγκροτήθηκε και εθνικό πάρκο, το οποίο θα καταλαμβάνει συνολική έκταση 892 τ.χ. και θα εκτείνεται σε 3 Νομούς (Ιωαννίνων, Άρτας και Τρικάλων). Η βασική ιδέα της συγκρότησής του είναι η διαβάθμιση σε ζώνες με κλιμακούμενο βαθμό προστασίας. Προτείνονται 3 ζώνες προστασίας στο εσωτερικό του εθνικού πάρκου και 1 περιφερειακή.

- Ζώνη I (μεγαλύτερος βαθμός προστασίας). Περιοχές προστασίας της φύσης – 4 περιοχές: α) χαράδρα Αράχθου με μικρό τμήμα χαράδρας Καλαρρύτεκου, β) άνω Καλαρρύτεκος με τους παραποτάμους του Χρούσια, Ματσουκιώτικο και Μελισσουργιώτικο, γ-δ) δύο περιοχές στη Θεσσαλία με παραποτάμους του Αχελώου.
- Ζώνη II. Περιοχές διατήρησης τοπίου, οικοτόπων και ειδών – 2 περιοχές, α) κύριος ορεινός όγκος Τζουμέρκων και Κακαρδίτσας, β) σημαντικό μέρος το όγκου του Περιστερίου.
- Ζώνη III. (μεγαλύτερο κομμάτι). Περιοχές εθνικού πάρκου. Όλο το υπόλοιπο πάρκο πλην των οικισμών.
- Ζώνη IV. (περιφερειακή – με πολύ περιορισμένο καθεστώς προστασίας) – 4 περιοχές: α) ΝΔ Τζουμέρκα και Ξεροβούνι (δε φτάνει μέχρι τη Ροδανγή), β) Κατσανοχώρια – μικρή, γ) Δυτικό Περιστερί, δ) ΝΑ Τζουμέρκα (περιοχή Αθαμανίου).

Οι αναπτυξιακές δράσεις και τα κίνητρα για την προώθηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην περιοχή υπήρξαν αναποτελεσματικά (OECD, 2002). Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε ο τομέας του τουρισμού που βασίστηκε στα δύο "συγκριτικά πλεονεκτήματα" της περιοχής, την παρθένα φύση και τον πολιτισμό. Όμως, όπως

υπογραμμίζει ο Ρόκος (2004), ακόμα και αν αυτά τα πλεονεκτήματα «αποτελέσουν το δέλεαρ ενισχυόμενων από δημόσιους πόρους και από την Ευρωπαϊκή Ένωση ανταγωνιστικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, δράσεων και επενδύσεων, στο πλαίσιο της δυστυχώς ακόμη κυρίαρχης αντίληψης ότι η μονοδιάστατη οικονομική αύξηση σε κερδοφόρους τομείς αποτελεί το θεμέλιο της "ανάπτυξης" (δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης κ.λπ.), η περιοχή αναπόδραστα θα έχει την τύχη των υπερκορεσμένων, πολυδιάστατα ρυπασμένων, προσωρινά τουριστικά "υπεραναπτυγμένων" και νομοτελειακά σταδιακά εγκαταλειπομένων νησιωτικών και παραλιακών θερέτρων της Ελλάδας. Και αυτό, την ίδια ώρα που επιτρέπεται για λόγους ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας του κεφαλαίου η μετακίνηση επιχειρήσεων στο εξωτερικό, με κατάργηση θέσεων εργασίας ακόμη και στην σταδιακά ερημούμενη ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου».

Η ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές δεν μπορεί λόγω των εξαιρετικών ιδιοτελειών της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας, να είναι ειδική / μερική / θεματική / κλαδική. Αντίθετα, οφείλει, για να έχει πραγματική υπόσταση και νόημα, να είναι πολυδιάστατη και λειτουργική και μάλιστα να εξασφαλίζει, τόσο τη διαχρονική και διεποχική πολυαπασχόληση των κατοίκων τους, όσο και τη δυνατότητά τους να ζουν μια αξιοβίωτη, σ' όλα τα επίπεδα, ζωή. Προϋποθέτει και απαιτεί απόλυτο και δημιουργικό σεβασμό στην ποιότητα και τα μεγέθη του μοναδικού φυσικού και πολιτισμικού της περιβάλλοντος, των παραδοσιακών τεχνών, δεξιοτήτων και τεχνικών, των ντόπιων προϊόντων και υλικών και της αυτόχθονης σοφίας, που συγκροτούν ως αδιάσπαστο «όλον» το πολύτιμο πραγματικό «ολικό» συγκριτικό της πλεονέκτημα (Ρόκος, 2004).

3. Στοιχειοθέτηση ερευνητικού ερωτήματος

Πολλοί στοχαστές, από τον Πλάτωνα (Πολιτεία) έως τον Sir Thomas More (Ουτοπία) και μετά έχουν σκιαγραφήσει περίπλοκα και λεπτομερή οράματα πολλές φορές ουτοπικά ή και οικοτοπιακά (Ernest Callenbach-Ecotopia). Εντούτοις, η αληθινή αξία της «ουτοπίας» έγκειται στην περιγραφή διαφορετικών καταστάσεων από αυτές που λειτουργούν στο σημερινό «πραγματικό» κόσμο» (Perper, 2005).

Η άσκηση της φαντασίας για ένα καλύτερο μέλλον, που μερικές φορές αναφέρεται και ως σκέψη για το μέλλον ή «οραματισμός», είναι δομικό στοιχείο στην αναζήτηση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Ουσιαστικά, είναι μια διαδικασία που μετασχηματίζει τον τρόπο που οι άνθρωποι σχετίζονται με το μέλλον και επομένως τον τρόπο που αντιλαμβάνονται το σήμερα. Όπως σημειώνουν οι Tilbury & Wortman (2004), τα σκοτεινά και μοιρολατρικά σενάρια δεν παρακινούν τους ανθρώπους σε αλλαγή. Αντ' αυτού αυτό που απαιτείται είναι η ανάπτυξη της πεποίθησης ότι υπάρχει μια εναλλακτική λύση στην τρέχουσα κατάσταση και η κατανόηση του πώς η διαδικασία της αλλαγής μπορεί να συμβεί. Πάρα πολύ συχνά οι άνθρωποι αισθάνονται αναρμόδιοι και αδύναμοι να παρέμβουν εξαιτίας των αρνητικών πρότυπων και των μοιρολατρικών προβολών για το μέλλον. Τα σημερινά Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν κυρίως ιστορίες φτώχειας, περιβαλλοντικής υποβάθμισης, εξάλειψης των ειδών, αλλοτρίωσης και τρομοκρατίας. Ενώ τέτοια ζητήματα απαιτούν την άμεση κινητοποίησή μας, δε μας οδηγούν σε μια σαφή δέσμη δράσεων, ούτε μας παρακινούν στη συμμετοχή για τη λύση τους. Μάλλον, αυτή η περιβάλλουσα αρνητικότητα συχνά μας οδηγεί σε συναισθήματα αδυναμίας, απάθειας, ενοχής και απομυθοποίησης, συσκοτίζοντας την πορεία μας προς τις πραγματικές λύσεις.

Το όραμα κάθε ατόμου μπορεί να έχει άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στη μελλοντική δράση και προκαλεί φυσικά περαιτέρω ερωτήσεις. Ο οραματισμός είναι ένα ισχυρό εργαλείο εκπαίδευσης για το μέλλον που μπορεί να προωθήσει αλλαγές προς έναν καλύτερο κόσμο. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τους Hicks & Holden (1995) ο οραματισμός ενός εναλλακτικού μέλλοντος μπορεί:

- Να προσφέρει την κατεύθυνση και την ενέργεια, να παρέχει την ώθηση για δράση εκμεταλλευόμενος τις βαθιές φιλοδοξίες, να παρακινήσει τους ανθρώπους να στοχαστούν τι επιλέγουν να κάνουν στο παρόν και πώς αυτό επηρεάζει το μέλλον.
- Να δημιουργεί τη δυνατότητα να προσδιοριστεί και να διερευνηθεί τι επιθυμούν οι άνθρωποι για ένα διαφορετικό μέλλον.
- Να αποκαλύπτει τι εκτιμούμε και γιατί το εκτιμούμε, καθώς επίσης και τι οι άλλοι εκτιμούν.
- Να παρέχει μια ευκαιρία να εξεταστούν οι συγκρούσεις, οι αντιφάσεις και οι ομοιότητες με τα οράματα των άλλων ανθρώπων.
- Να μας βοηθά για να ερευνήσουμε τις εναλλακτικές λύσεις και να εξετάζουμε τα επιθυμητά μέλλοντα - παρέχοντας μια ισχυρή αίσθηση του μελλοντικού και σημαντικού προσανατολισμού στις ενέργειές μας.
- Να υπογραμμίζει ότι οι άνθρωποι είναι οι ιδιοκτήτες του οράματος, της διαδικασίας και της έκβασής του.
- Να επιτρέπει στους ανθρώπους να εξετάσουν τις καταστάσεις, τα προβλήματα και τα εμπόδια. Μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους, όχι μόνο να δώσει έμφαση στα όνειρά τους αλλά και πώς οι ενέργειές τους συμβάλλουν σήμερα στο να απομακρυνθούν από το όραμά τους.

Αυτές οι αναζητήσεις είναι ζωτικής σημασίας για να κατανοήσουν οι άνθρωποι την ευθύνη τους για ένα καλύτερο μέλλον. Οδηγούν σε μια εξερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να επιτύχουν την αλλαγή για ένα καλύτερο μέλλον.

4. Επιστημολογικές παραδοχές

Όπως σημειώνει η Λυδάκη (2007, σελ. 71) προκειμένου να είναι σε θέση ο ερευνητής να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα, απαιτείται μια εποπτεία, μια συνθεώρηση των παγιωμένων δομών του συστήματος και του τρόπου με τον οποίο αυτές προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται, αλλά και «λειτουργούνται» από τα ίδια τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα. Το ζήτημα που τίθεται είναι με ποιον τρόπο μπορεί να διερευνηθεί η κοινωνική πραγματικότητα, και η απάντηση σ' αυτό ορίζει τη μέθοδο, το σύστημα των κανόνων, τις τεχνικές και τα εργαλεία με τα οποία ένας ερευνητής θα προσεγγίσει και θα εξετάσει το αντικείμενό του. Από την επιλογή της μεθόδου διαφαίνεται και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει τα υποκείμενα της έρευνας, τη σχέση του με αυτά, τις θεωρητικές κοινωνιολογικές του παραδοχές και τη θέση του απέναντι στο πρόβλημα της γνώσης γενικότερα. Η επιλογή της ποσοτικής ή της ποιοτικής μεθόδου έρευνας για τη διερεύνηση των κοινωνικών φαινομένων απορρέει από τη θέση του ερευνητή για την αλήθεια και τη γνώση, από την άποψή του για τον κόσμο και την πραγματικότητα που καθορίζει και γενικότερα τη δράση του ως επιστήμονα αλλά και ως ατόμου (Λυδάκη 2001, σελ. 127).

Το γεγονός ότι τόσο το περιβάλλον όσο και η ανάπτυξη είναι έννοιες εξαιρετικά πολυσήμαντες και ανοιχτές σε ερμηνείες (Bonnet, 2002· Rauch, 2002), ενώ ταυτόχρονα παραμένουν ιδιαίτερα ασαφείς και αμφιλεγόμενες (Sauve, 1999· Jickling 2002) μάς οδήγησε να ακολουθήσουμε μια ερμηνευτική προσέγγιση για να κατανοήσουμε τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι της περιοχής τις παραπάνω έννοιες.

Οδηγό σε αυτή τη προσπάθεια αποτέλεσε η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο όρος «κοινωνικές αναπαραστάσεις» περικλείει οτιδήποτε έχει σχέση με την κοινή σκέψη. Είναι το αποτέλεσμα μιας κοινωνικά επεξεργασμένης και κοινά αποδεκτής γνώσης. Είναι μια μετάφραση της πραγματικότητας, μια ανοικοδόμηση του αντικειμένου με τρόπο ώστε να γίνει κατανοητό σε μας και τους άλλους. Η κοινωνική αναπαράσταση είναι ένα εργαλείο με τη βοήθεια του οποίου ένα άτομο ή μία κοινωνική ομάδα αντιλαμβάνεται και ιδιοποιείται

τον περιβάλλοντα κόσμο (Moscovici, 1995), ένα οργανωμένο σύμπαν γνώμων και πεποιθήσεων (Ναυρίδης, 1994, σελ.170).

Όπως αναφέρει ο Moscovici (1995), η επιστήμη βασίζεται στο πείραμα, την επιβεβαίωση και την αναζήτηση της «ορθής» απάντησης. Ο κοινός νους βασίζεται στις δοξασίες. Όταν το εννοιολογικό πλαίσιο της επιστήμης γίνεται αντικείμενο επικοινωνίας και επιρροής στην κοινωνία μεταβάλλεται σε αναπαράσταση.

Όμως, οι αναπαραστάσεις είναι κοινωνικές, γιατί όπως αναφέρει η Χρυσόχου (2008):

- Τις μοιράζονται πολλοί.
- Διαμορφώνονται συλλογικά.
- Είναι το αποτέλεσμα διαδικασιών επικοινωνίας και επιρροής.
- Αυτό δε σημαίνει ότι όλοι έχουμε την ίδια άποψη, αλλά ότι ο τρόπος που οργανώνεται η ατομική γνώση επηρεάζεται από κοινές αρχές.
- Το γεγονός ότι μοιραζόμαστε αυτές τις αρχές κάνει την επικοινωνία μεταξύ μας δυνατή.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι απαραίτητες στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις που εγκαθιδρύουμε με τους άλλους, στην επικοινωνία, στις ανθρώπινες γενικότερα δραστηριότητες. Αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας ιδιοποιούνται γνωστικά ένα κοινωνικό αντικείμενο αναφοράς (Purkhardt, 1993). Είναι μέσα από αυτές που τα άτομα «διαβάζουν», αποκωδικοποιούν και ελέγχουν κοινωνιογνωστικά την πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ύπαρξη και η λειτουργία μιας κοινωνίας στηρίζεται πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Σύμφωνα με τον Moscovici οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν δύο όψεις: μια παθητική, που συνίσταται σε μια ομοιόμορφη αντιγραφή της εξωτερικής πραγματικότητας, όπως μια φωτογραφία, μια εικόνα, που υπάρχει στον εγκέφαλο, και σε μια ενεργητική όψη, σε μια «αναπαραγωγή» των ερεθισμάτων (πράξεις, καταστάσεις, αντικείμενα), που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ τους και σε μια ανοικοδόμηση αυτών των ερεθισμάτων μέσα σε ένα πλαίσιο κανόνων, αξιών και εννοιών που βρίσκονται αλληλέγγυα (Παπαστάμου & Μαντόγλου, 1995, σελ. 16). Λανθασμένα, ταυτίζεται συχνά η έννοια της κοινωνικής αναπαραστάσης με αυτήν της εικόνας με αποτέλεσμα να περιορίζεται η πρώτη μόνο στην παθητική της όψη. Όμως, σύμφωνα με τον Abric (1987, σελ. 16), η αναπαρασταση δεν είναι μια εικόνα της πραγματικότητας, είναι *ενέργεια* που προετοιμάζει το μέλλον.

5. Μεθοδολογικές επιλογές

Η συγκεκριμένη μελέτη αποσκοπεί, μέσα από τη διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων των κατοίκων της περιοχής των Τζουμέρκων για την ανάπτυξη της περιοχής σε συνδυασμό με μια εμπειρισταωμένη μελέτη των πραγματικών διαθέσιμων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής, να αποκαλύψει τις προσδοκίες και τα όνειρα των κατοίκων για την περιοχή τους. Σκοπός δεν είναι να γνωρίσουμε τις αναπαραστάσεις, προκειμένου να τις χειριστούμε με τον τρόπο που κάθε φορά επιθυμούμε στο πλαίσιο των κάθε φορά πραγματοποιηθέντων αναπτυξιακών πολιτικών, αλλά να τις αναγνωρίσουμε ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές, τις οποίες οφείλουμε να αναδείξουμε όσο γίνεται πιο αντικειμενικά.

Πιο συγκεκριμένα, αναζητήσαμε την ερμηνεία που δίνουν οι κάτοικοι της περιοχής στη έννοια της ανάπτυξης, υποθέτοντας ότι έτσι θα μπορέσουμε να προσδιορίσουμε τις αναπτυξιακές δράσεις στους διάφορους τομείς της ζωής τους, τις οποίες οι κάτοικοι της περιοχής προσδοκούν για το μέλλον. Παράλληλα, προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την έννοια της ανάπτυξης στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική της διάσταση για να κάνουμε εμφανείς τις προσδοκίες των κατοίκων στα διάφορα επίπεδα της ζωής τους.

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που συνήθως χρησιμοποιούνται στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων καλύπτουν όλο το φάσμα των γνωστών επιστημολογικών και ερευνητικών παραδειγμάτων. Ιδιαίτερα ο συνδυασμός των διαφόρων ερευνητικών παραδειγμάτων, παρά τις θεμελιώδεις επιστημολογικές τους διαφορές και την κριτική για εκλεκτικισμό, έχει καθιερωθεί ως μια αποτελεσματική μεθοδολογική επιλογή (Μακράκης, 2005). Οι Breakwell και Canter (1993) τόνισαν ότι σχεδόν κάθε γνωστή μέθοδος για τις κοινωνικές σπουδές έχει χρησιμοποιηθεί στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο Fair υπογραμμίζει ότι στις περισσότερες κοινωνίες οι άνθρωποι περνούν ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους μιλώντας. *«Αυτός λοιπόν που μελετά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις θα αναγκαστεί να ενδιαφερθεί για το περιεχόμενο αυτών των συζητήσεων, οι οποίες εξάλλου ποικίλλουν ως προς τη μορφή τους»* (1995, σελ. 108). Για το λόγο αυτό, στη συγκεκριμένη έρευνα για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της ελεύθερης συνέντευξης, των Focus Groups (Ομάδων Εστίασης) και η συσχετική μέθοδος των *ελεύθερων συνειρμών*, οι οποίες σύμφωνα με τους Borg και Gall (1989) αποτελούν αποτελεσματικές μεθόδους έρευνας, ιδιαίτερα στο πεδίο των κοινωνικών αναπαραστάσεων, διότι μέσα από αυτές είναι δυνατή η συλλογή σημαντικών ερευνητικών δεδομένων.

Εξετάζοντας παρόμοια έρευνα (Eckersley, 1999) έγινε αντιληπτό ότι οι συνεντεύξεις πρέπει να βασίζονται σε δύο κεντρικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας περιλάμβανε αυτά που οι συνεντευξιαζόμενοι περιμένουν ότι θα γίνουν στο μέλλον, ενώ ο δεύτερος άξονας αυτά που επιθυμούν να γίνουν στο μέλλον. Για να προσδιορίσουμε αυτά που περιμένουν στο μέλλον χρησιμοποιήσαμε τη συσχετική μέθοδο των *ελεύθερων συνειρμών*, όπου τους ζητήσαμε να φανταστούν την περιοχή δέκα χρόνια μετά και να μας περιγράψουν τις αλλαγές που τους έρχονται στο μυαλό σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Για να εντοπίσουμε τα όνειρα και τις προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής τους ζητήσαμε να μας περιγράψουν τις δράσεις που αυτοί θα έκαναν αν είχαν τη δυνατότητα να καθορίσουν το μέλλον της περιοχής.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια, όπως ήδη αναφέρθηκε, εστιάστηκε σε κατοίκους της περιοχής των Τζουμέρκων. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα της έρευνας παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα (βλ. Πίνακας 1):

Πίνακας 1. Στοιχεία του δείγματος

a/a	Φύλο	Ηλικία	Επάγγελμα	Περιοχή	Κωδ.
1	Γυναίκα	35	Οικοδομικά Υλικά	Πράμαντα	Γ1
2	Γυναίκα	40	Κυλικείο	Πράμαντα	Γ2
3	Γυναίκα	35	Καφετέρια	Πράμαντα	Γ3
4	Αντρας	40	Καφενείο	Πράμαντα	A1
5	Αντρας	30	Κρεοπώλης	Άγναντα	A2
6	Αντρας	50	Τουριστικές επιχειρήσεις	Καλαρρύτες	A3
7	Αντρας	50	Γεωργικές εργασίες	Άγναντα	A4
8	Αντρας	50	Κτηνοτρόφος	Ματσούκι	A5
9	Αντρας	50	Κτηνοτρόφος	Συρράκο	A6

6. Αποτελέσματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε σε δύο φάσεις. Σε πρώτη φάση υπήρξε μια κωδικοποίηση των ερευνητικών δεδομένων βασισμένη στα διαφορετικά χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα. Σε δεύτερη φάση τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν με βάση τη διάσταση της ανάπτυξης στην οποία αναφέρονται. Έτσι προέκυψαν δεδομένα για όλα εκείνα που οι κάτοικοι περιμένουν αλλά και για εκείνα που επιθυμούν στο μέλλον, για την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και την πολιτική για το σύνολο της περιοχής των Τζουμέρκων.

Στην πρώτη φάση από την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων σε περιοχές με έντονη αναπτυξιακή δυναμική που δε βασίζεται μόνο στον τουρισμό, όπως τα Πράμαντα, προέκυψε ότι η βασική προσδοκία των κατοίκων είναι η διατήρηση του σημερινού επιπέδου ευημερίας και στο μέλλον. Η συνεχής δραματοποιημένη προβολή από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης της οικονομικής κρίσης στην οποία βρίσκεται η χώρα μας, χωρίς να ακούγονται τρόποι διεξόδου από την κρίση, έχει ανησυχήσει τους κατοίκους της περιοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι «*Τα πράγματα δείχνουν όπως πριν τη χούντα*»(A1).

Σε οικονομικό επίπεδο προσδοκούν την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη, αφού θεωρούν ότι ο τουρισμός και η κτηνοτροφία είναι οι παραγωγικές δυνατότητες οι οποίες μπορούν να δώσουν δουλειές στους νέους στο μέλλον. Ο τουρισμός είναι πλουτοπαραγωγική πηγή της περιοχής, αφού οδηγεί σε εισροή εισοδημάτων στην περιοχή τόσο κατά την κατασκευή των τουριστικών εγκαταστάσεων όσο και κατά τη λειτουργία τους. Προσδοκούν την οδική σύνδεση με την Εγνατία οδό, διότι πιστεύουν ότι θα επιφέρει αλματώδη ανάπτυξη του τουρισμού. Η κτηνοτροφία, θεωρούν, ότι αποτελεί και αυτή μια σημαντική αναπτυξιακή συνιστώσα, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με έναν ποιοτικό τουρισμό. Αγωνία εκφράστηκε για τις θέσεις εργασίας στο μέλλον ειδικά για τις γυναίκες, αφού οι περισσότερες γυναίκες στις περιοχές αυτές δεν εργάζονται και λίγες μόνο απασχολούνται σε οικογενειακές

επιχειρήσεις. Εκφράστηκε η προσδοκία για τη δημιουργία μονάδων στην περιοχή για την μεταποίηση των κτηνοτροφικών προϊόντων με στόχο η λειτουργία τους να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ανεργίας στην περιοχή.

Σε κοινωνικό επίπεδο, θεωρούν ότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις για να ζήσουν μια αρμονική και ήρεμη ζωή. «*«Η Πράμαντα είναι ένα χωριό που έχει πολύ κόσμο. Νέο κόσμο. Έχει Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο, Κ.Π.Ε., Κέντρο Υγείας». Η Πράμαντα κρατάει νέο κόσμο»* (Γ2).

Μία άλλη κατηγορία περιοχών, που παρουσιάζει στοιχεία αναπτυξιακής δυναμικής, αποτελείται από παραδοσιακά χωριά με τουριστική δυναμική. Οι αριθμός των κατοίκων των περιοχών αυτών παρουσιάζει σημαντικές μεταβολές στη διάρκεια του έτους. Οι κάτοικοι στις περιοχές αυτές προσδοκούν αναπτυξιακές δράσεις, όπως νέους αυτοκινητόδρομους και ευρυζωνικά δίκτυα που θα τονώσουν την τουριστική κίνηση των περιοχών τους. Οραματίζονται μια ήπια τουριστική ανάπτυξη με τη μορφή του αγροτουρισμού, που θα σέβεται την περιοχή και τον πολιτισμό της. Αναμένουν το νεοσυσταθέν εθνικό πάρκο να δώσει πνοή στην περιοχή. Ονειρεύονται την καταγραφή και τη διατήρηση του συνόλου της βιοποικιλότητας και την πραγματική προστασία της. Όπως αναφέρουν «*Να έρθει το παιδί μου και το εργόνη μου και να μπορεί να δει ένα άγριο ζώο»* (Α3).

Οι περιοχές που παρουσιάζουν σημαντική υστέρηση στην περιοχή μελέτης, είναι δυνατό να διακριθούν σε αυτές που έχουν αναξιοποίητα στοιχεία αναπτυξιακού δυναμισμού και σε αυτές που έχουν οδηγηθεί σε οικονομικό και κοινωνικό μααρασμό και δύσκολα μπορούν να επανέλθουν πάλι. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν περιοχές όπως τα Άγναντα, οι οποίες παρόλο που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με την περιοχή των Πραμάντων, υστερούν τόσο σε πληθυσμό όσο και σε οικονομική δραστηριότητα. Οι κάτοικοι στην περιοχή αυτή προσδοκούν ένα επίπεδο ανάπτυξης παρόμοιο με των Πραμάντων τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Παράλληλα, οραματίζονται ένα κράτος που θα έχει λύσει το γραφειοκρατικό ζήτημα και θα δίνει τη δυνατότητα στους νέους που θέλουν να μείνουν στην περιοχή να πάρουν πραγματικές επιδοτήσεις.

Τέλος, υπάρχει και μια κατηγορία περιοχών όπου οι ελάχιστοι εναπομείναντες κάτοικοι, συνήθως ηλικιωμένοι, προσδοκούν ορισμένες δράσεις που θα βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Όπως αναφέρουν «*Είτε ένας είτε εκατό έχουν τις ίδιες ανάγκες»* (Α3). Τα χωριά αυτά, όπως και οι υπόλοιπες περιοχές, έχουν ένα πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα που πιθανόν θα χαθεί μαζί με τους τελευταίους κατοίκους τους.

Σε δεύτερη φάση τα ερευνητικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με την αναπτυξιακή διάσταση στην οποία αναφέρονται για το σύνολο της περιοχής. Από την ανάλυση προέκυψαν δύο κύριοι άξονες. Ο ένας περιλαμβάνει αυτά που οι κάτοικοι περιμένουν ότι θα γίνουν στο μέλλον και ο δεύτερος αυτά που επιθυμούν να γίνουν στο μέλλον στην περιοχή τους και αποτελούν τη βάση του οράματός τους για την περιοχή.

Σε δέκα χρόνια οι κάτοικοι της περιοχής περιμένουν ότι «*δεν θα έχουν αλλάξει και πολλά»* στην περιοχή τους. Το παρελθόν όπως λένε τους έχει διδάξει ότι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, τα πράγματα παραμένουν ίδια. Σε οικονομικό επίπεδο οι κάτοικοι περιμένουν ότι η ζωή τους να συνεχίσει να είναι δύσκολη. Η οικονομική κρίση είναι μια κατάσταση που τους ανησυχεί ιδιαίτερα. Φοβούνται όπως αναφέρουν «*όλα αυτά που θα γίνουν για αυτούς χωρίς αυτούς»* (Α3). Σε κοινωνικό επίπεδο περιμένουν ότι ο πληθυσμός της ευρύτερης περιοχής θα μειωθεί ακόμα περισσότερο αφού οι δεσμοί των νεότερων ανθρώπων με την περιοχή δεν είναι τόσο ισχυροί όσο παλιότερα, με αποτέλεσμα το φαινόμενο της αύξησης του πληθυσμού κατά τους καλοκαιρινούς μήνες σιγά σιγά να φθίνει. Αυτό σε συνάρτηση με το γεγονός ότι η περιοχή δύσκολα μπορεί να ξαναποκτήσει πληθυσμό, θα έχει ως αποτέλεσμα το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής να μειωθεί ακόμα περισσότερο. Σε πολιτικό επίπεδο κάποιοι περιμένουν ότι η συνένωση των δήμων και των κοινοτήτων με το σχέδιο «Καλλικράτης» θα λειτουργήσει θετικά για την περιοχή τους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι πιο εύκολα βρίσκουν τον δήμαρχο στην Πράμαντα από τον κοινοτάρχη της

περιοχής τους. Πιστεύουν, όμως, ότι τα χρήματα που θα χρησιμοποιηθούν για αναπτυξιακές δράσεις στις περιοχές, όπως και στο παρελθόν, δε θα φτάσουν στις τοπικές κοινωνίες. Όπως λένε: «*Τα μοιράστηκαν οι εργολάβοι και οι Αλβανοί. Και από αυτούς τι πήραμε; Άντε έναν καφέ.*» (Α3). Όσον αφορά στο περιβάλλον της περιοχής και την προστασία του περιμένουν ότι η δημιουργία του Εθνικού Πάρκου θα βοηθήσει, αλλά ανησυχούν διότι στην πράξη το Εθνικό Πάρκο δεν έχει τις δυνατότητες που θα έπρεπε, ώστε να επιτύχει στο ρόλο του στην προστασία της περιοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι «*Συνήθως τα πάρκα γίνονται για να επιτρέψουν ορισμένα πράγματα σε ορισμένους*» (Α6). Παράδειγμα, όπως υποστηρίζουν, αποτελεί η δημιουργία αιολικού πάρκου στα Θεοδώριανα που πιθανόν θα επιβαρύνει αισθητά την πανίδα της περιοχής.

Πέρα όμως από αυτά που οι κάτοικοι περιμένουν ότι θα γίνουν στην περιοχή στο μέλλον, επιθυμούν μια περιοχή η οποία θα έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τις πραγματικές δυνατότητές της. Πιο συγκεκριμένα σε οικονομικό επίπεδο οραματίζονται μια κοινωνία που θα μπορεί η ίδια να μεταποιήσει και να εμπορευτεί τα ποιοτικά προϊόντα που παράγει. Θεωρούν ότι η δημιουργία τυροκομείου και σφαγείου στην Πράμαντα θα δώσει αυτή τη δυνατότητα στην περιοχή. Τα οφέλη θα είναι πολλαπλά αφού τα προϊόντα της περιοχής θα αποκτήσουν ταυτότητα, θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, οι προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες θα παρουσιάσουν ποιοτική βελτίωση αφού οι επισκέπτες θα μπορούν να γευτούν τις γνήσιες τοπικές γεύσεις. Όπως αναφέρουν «*δεν έχουμε ανάγκη από επιδοτήσεις, δεν έχουμε ανάγκη να μας κάνουν τεμπέληδες, έχουμε ανάγκη να μας βοηθήσουν να δουλέψουμε και να μας ενημερώνουν*» (Α6). Παράλληλα οραματίζονται τη δημιουργία μικρής παραγωγής με ζώα που ανήκουν στις φυλές που υπήρχαν για πολλά χρόνια στην περιοχή (μούτσικα πρόβατα, τοπικές φυλές αγελάδων) που θα διαφυλάξει ένα υψηλής αξίας τοπικό διαθέσιμο. Επιθυμούν την τουριστική ανάπτυξη αλλά με ήπια αγροτουριστική μορφή η οποία θα βασίζεται στην ανάδειξη του πολιτισμού της καθημερινής ζωής και θα επιφέρει πολύ μικρές παρεμβάσεις στην περιοχή.

7. Συζήτηση

Στη συνέχεια προσπαθήσαμε να δομήσουμε το περιεχόμενο της αναπαράστασης των κατοίκων της περιοχής για το μέλλον τους. Όμως, σύμφωνα με τον Abrie, (2001 σελ. 43) μια κοινωνική αναπαράσταση ενός αντικειμένου, δομείται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα, ο οποίος συνίσταται σε ένα ή πολλά στοιχεία, που προσδίδουν στην αναπαράσταση τη σημασία της, και από τα περιφερειακά του στοιχεία. Παρόλο, όμως, που πολυάριθμες εργασίες, τα τελευταία χρόνια, αναφέρονται στις μεθόδους εντοπισμού του κεντρικού πυρήνα μιας κοινωνικής αναπαράστασης, οι αποκλίσεις είναι πολλές και αρκετές ερωτήσεις μένουν αναπάντητες. Όπως τονίζει ο Vergès (1994), η δυσκολία προέρχεται από την απόκλιση ανάμεσα στον ποιοτικό και στον ποσοτικό ορισμό του κεντρικού πυρήνα. Ο Moscovisi (1995), όμως, υπογραμμίζει ότι η έντονη παρουσία είναι το πρώτο βήμα προς την αναγνώριση του κεντρικού πυρήνα.

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο της έντονης παρουσίας αναλύοντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνά μας και αντλώντας δεδομένα και από άλλη ποσοτική έρευνα (Ρόκος, 2004). Στο κριτήριο της σημαντικότητας (συχνότητα) προστέθηκε και το κριτήριο της σημασίας (δηλαδή ότι ορισμένες λέξεις έχουν περισσότερη σχέση από άλλες με την κοινωνική αναπαράσταση) στην προσπάθειά μας να δομήσουμε το περιεχόμενο των κοινωνικών αναπαραστάσεων του αναμενόμενου και του προσδοκώμενου μέλλοντος.

Η διασταύρωση των κριτηρίων παρήγαγε τον παρακάτω πίνακα (βλ. πίνακα 2). Στον πίνακα παρατηρούμε τις διαφορές στις αναπαραστάσεις των κατοίκων της περιοχής αναφορικά με το επιθυμητό και το αναμενόμενο μέλλον. Η βελτίωση της προσβασιμότητας, οι θέσεις εργασίας και τα έργα υποδομής αποτελούν τα αναπαραστασιακά στοιχεία με την

μεγαλύτερη συχνότητα. Οι κάτοικοι, παρόλο που επιθυμούν τη δημιουργία νέων οδικών αξόνων που θα βελτιώσουν την προσβασιμότητα της περιοχής μαζί με κάποια έργα υποδομής, τα οποία θα προσδώσουν τη δυνατότητα στους κατοίκους για τη μεταποίηση και την εμπορία των προϊόντων που παράγουν, θεωρούν ότι λίγα πράγματα μπορούν να αλλάξουν. Η οικονομική κρίση, οι χαμένες αναπτυξιακές ευκαιρίες και η περιβάλλουσα αρνητικότητα που κυριαρχεί στις μέρες μας φαίνεται να επηρεάζει τις απόψεις των κατοίκων για το μέλλον της περιοχής.

Η ενίσχυση του τουρισμού και των αγροτικών δραστηριοτήτων αποτελούν αναπαραστασιακά στοιχεία με μεσαία συχνότητα. Οι κάτοικοι προσδοκούν αφενός την ήπια ενίσχυση του τουρισμού με τη μορφή του αγροτουρισμού και αφετέρου την πραγματική υποστήριξη των αγροτών αλλά περιμένουν ότι στην περιοχή θα επικρατήσουν οι ανταγωνιστικές τουριστικές εκμεταλλεύσεις και η ανούσια πολιτική επιδοτήσεων των τελευταίων χρόνων.

Ο πολιτισμός και το περιβάλλον παρόλο που στο παρελθόν αποτελούσαν τα δύο «συγκριτικά» πλεονεκτήματα της περιοχής η αναπτυξιακή τους προοπτική για το μέλλον, σύμφωνα με τους κατοίκους της περιοχής, είναι περιοσμένη. Επιθυμούν ο τουρισμός να βασίζεται την ανάδειξη του πολιτισμού της πραγματικής ζωής σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Περιμένουν, όμως, ότι η συνεχιζόμενη εγκατάλειψη και οι ασθενέστεροι δεσμοί των νέων με την περιοχή, θα οδηγήσουν στην απώλεια του σημαντικού πολιτιστικού αποθέματος. Παράλληλα φοβούνται ότι η δημιουργία του Εθνικού Πάρκου δε θα μπορέσει να βοηθήσει στην προστασία της περιοχής.

Πίνακας 2. Ανάλυση των αποτελεσμάτων

		Αναπτυξιακή προοπτική 271 Ορεινών Δήμων και Κοινοτικών Διαμερισμάτων (Ρόκος, 2004)	Σημασία	
			Επιθυμητό μέλλον	Αναμενόμενο μέλλον
Συχνότητα	Μεγάλη	Προσβασιμότητα (171/271)	Κατασκευή νέων δρόμων	Καμία παρέμβαση.
		Θέσεις Εργασίας (158/271)	Μεταποίηση και εμπορία τοπικών προϊόντων από τους κατοίκους της περιοχής	Μείωση θέσεων εργασίας. Ανεργία
		Έργα υποδομής (127/271)		Ημιτελή έργα «βιτρίνας»
	Μεσαία	Ενίσχυση Τουρισμού (79/271)	Ήπια αγροτουριστική μορφή	Ανταγωνιστικές τουριστικές εκμεταλεύσεις
		Ενίσχυση αγροτών (57/271)	Ενημέρωση. Στοχευμένες δράσεις για βασιζόμενες στις πραγματικές της δυνατότητες της περιοχής	Ανούσιες επιδοτήσεις. Γραφειοκρατία
	Μικρή	Πολιτιστικοί χώροι (31/271)	Ανάδειξη του πολιτισμού της καθημερινής ζωής	Απώλεια πολιτιστικού αποθέματος
		Αξιοποίηση φυσικού περιβάλλοντος (25/271)	Καταγραφή και διατήρηση του συνόλου της βιοποικιλότητας Πραγματική προστασία	«Παράθυρα» στη νομοθεσία που διέπει τη δημιουργία του Εθνικού Πάρκου

8. Συμπεράσματα-Προτάσεις

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας ήταν να αποτυπώσει τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των κατοίκων της περιοχής για το μέλλον τους και να τις αναδείξει ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές. Η προσδοκία για παρόμοια αναπτυξιακή πορεία μεταξύ των χωρικών ενοτήτων της περιοχής και η διαφοροποίηση μεταξύ αναμενόμενου και επιθυμητού μέλλοντος αποτέλεσαν τα βασικά ευρήματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα.

Γεγονός αποτελεί ότι η συγκεκριμένη έρευνα είναι ένα μόνο μικρό πρώτο βήμα προς τη συμμετοχή των πολιτών στην πορεία για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής. Προτείνεται περαιτέρω ποσοτική έρευνα των προσδοκιών και των ονείρων των κατοίκων για την περιοχή τους σε αντιπαραβολή με τη δημιουργία εναλλακτικών σεναρίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που θα προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας αξιόπιστης

αξιολόγησης των περιοχών στις οποίες υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή τους, με βάση μία σειρά από ποσοτικές και ποιοτικές παραμέτρους, όπως: ο μόνιμος πληθυσμός, η ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού, οι δεσμοί των μεταναστών με τον τόπο καταγωγής τους, οι αναπτυξιακές προτεραιότητες, οι πολιτισμικές δυνατότητες και η επαγγελματική απασχόληση των κατοίκων.

Βιβλιογραφία

Abric J.C., (1996). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις: θεωρητικές απόψεις. *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων*. Κατερέλου Γ.Δ. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.

Bonnett M., (2002). 'Education for Sustainability as a Frame of Mind'. *Environmental Education Research*, 8/1, pp. 9 – 20.

Borg W. R. & Gall M. D., (1989). *Educational research*. New York: Longman.

Breakwell G.M & Canter D.V., (1993). *Empirical Approaches to Social Representations* In: Breakwell G.M., Canter D.V. (Eds.). *Oxford University Press*, Oxford.

Γιαννόπουλος, Π., (2001). *Αναπτυξιακή πολιτική για τις προβληματικές ορεινές περιφέρειες: η περίπτωση της Περιφέρειας Πελοποννήσου*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Δεμαθάς Ζ., (1998). *Θεωρίες της γαιοπροσόδου στους κλασικούς και στον Κ. Μαρξ ή η χρησιμότητα της γαιοπροσόδου για την κατανόηση ορισμένων συστημάτων της πολιτικής οικονομίας*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης.

Eckersley, R. (1999). Dreams and expectations: young people's expected and preferred futures and their significance for education. *Futures*. 31 73–90

Farr R.M., (1995). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.

Hicks D. & Holden C., (1995). *Visions of the Future: Why we need to teach for tomorrow*, Stoke-on-Trent: Trentham Books.

Jickling B., (2000). *Education for sustainability: a seductive idea but is it enough for my grandchildren?* Retrieved on 5-5-2008 from http://www.ec.gc.ca/education/ee_jickling_e.htm.

Jodelet D., (1995). Τρελοί και τρέλα σε μια αγροτική περιοχή της Γαλλίας: Μια μονογραφική προσέγγιση. *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.

Λυδάκη Α., (2007). Η ποιοτική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων. Θεωρία και πράξη. *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*, Παπαϊωάννου Σ. (επιμ.). Ρέθυμνο: Κριτική.

- Μακράκης Β. Γ., (2005). *Ανάλυση δεδομένων στην επιστημονική έρευνα με τη χρήση του SPSS: Από τη θεωρία στην πράξη* (3η έκδοση). Αθήνα: Gutenberg.
- Moscovici S., (1995). Η εποχή των κοινωνικών αναπαραστάσεων. *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ναυρίδης Κ., (1994). *Κλινική κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- OECD, (2002). *Tzoumerka, Greece*, OECD Territorial Reviews.
- Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α., (1995). *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Pepper D., (2005). 'Utopianism and environmentalism', *Environmental Politics*, vol 14, no 1, pp3-22.
- Purkhardt SC, (1993). *Transforming social representations. A social psychology of commonsense and science*. Routledge, London.
- Rauch F., (2002). The potential of education for sustainable development for reform in schools. *Environmental Education*, 8: 43-51.
- Ρόκος, Δ., (2004). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί, στα Πρακτικά του 4ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου*, Ρόκος, Δ (επιμ.). Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 23-26 Σεπτεμβρίου 2004, σελ. 93-140.
- Ρόκος, Δ., (2004). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη, στα Πρακτικά του 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη*", Ρόκος, Δ (επιμ.). Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, σελ. 79-140.
- Sauve L., (1999). Environmental education between modernity and postmodernity: Searching for an integrating educational mframework. *Canadian Journal of Environmental Education*, 4, Summer1999, 9-35.
- Tilbury D. & Wortman, D., (2004). *Engaging People in Sustainability*. Commission on Education and Communication, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. Retrieved from <http://www.ar.es.mq.edu.au/news.htm>.
- Tilbury D. and Cooke K., (2005). A National Review of Environmental Education and its Contribution to Sustainability in Australia: Frameworks for Sustainability. Canberra: Australian Government Department of the Environment and Heritage and Australian Research Institute in Education for Sustainability.
- Χρυσοχόου Ξ., (2008). *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ψυχολογίας.
- Vergès P., (1994). Προσέγγιση του κεντρικού πυρήνα. Ποσοτικές και δομικές ιδιότητες. *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων*. Κατερέλου Γ.Δ. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.